

УДК 23/28+330.341.1

Н. Є. Петришин,
аспірант кафедри філософії
Житомирського державного університету імені Івана Франка

ЕКОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ В ОСМИСЛЕННІ СУЧАСНИХ КАТОЛИЦЬКИХ МИСЛИТЕЛІВ

Стаття присвячена аналізу праць сучасних католицьких мислителів щодо екологічних проблем сучасності. Автор досліджує концепції католицьких мислителів, котрі відстоюють необхідність захисту навколишнього середовища і узгодження всіх своїх дій, стосовно природи, з Божими законами. Підґрунтям для цього є соціальне вчення католицької церкви, в котрому містяться екологічні аспекти.

Ключові слова: релігія, відповідальність, ставлення до природи, гідність людини, екологічні проблеми, наслідки.

ЭКОЛОГИЧЕСКАЯ ПРОБЛЕМА В ОСМЫСЛЕНИИ СОВРЕМЕННЫХ КАТОЛИЧЕСКИХ МЫСЛИТЕЛЕЙ

Статья посвящена анализу трудов современных католических мыслителей относительно экологических проблем современности. Автор исследует концепции католических мыслителей, которые отстаивают необходимость защиты окружающей среды и согласования всех своих действий, относительно природы, Божьим законам. Основанием для этого является социальное учение католической церкви, в котором содержатся экологические аспекты.

Ключевые слова: религия, ответственность, отношение к природе, достоинство человека, экологическая проблема, последствия.

ECOLOGICAL PROBLEMS ARE IN COMPREHENSION OF MODERN CATHOLIC THINKERS

This article analyzes the works of contemporary Catholic thinkers on environmental issues of our time. The author examines the concept of Catholic thinkers who defend the need for environmental protection and the coordination of all his actions, as to the nature, with God's laws. The basis for this is the social doctrine of the Catholic church, which contains environmental aspects.

Key words: Religion, responsibility, relation, to nature, dignity of man, ecological problems, consequences.

Сучасна епоха характеризується значною проблемою взаємодії людини з природою. Її споживацьке ставлення до природи сприяло виникненню кризового становища, що поставить під загрозу існування всього живого. Екологічні проблеми, що набули глобального характеру, змушують людство замислитись над пошуками їх причин, витоків та шляхів вирішення.

Таким чином, актуальність теми зумовлена необхідністю визначення співвідношення між науково-технічним розвитком, його наслідками та духовними складниками, зокрема релігією, оскільки більш значущі зміни відбуваються в образі самої людини. Розгляд цих питань передбачає аналіз етичного підґрунтя кризового становища людства. Адже завдяки можливості трансформації сфери норм, цінностей та мотивацій можливим є формування екологічно зорієнтованої свідомості людини. Релігія є джерелом багатьох етичних цінностей, формує світосприйняття та створює картину світобачення, впливає на людські дії, декларуючи певні норми і приписи. Завдяки своїм функціям, зокрема світоглядній та регулятивній, релігія може сприяти поширенню екологічної етики. Саме етика, що має екологічну спрямованість і де основною категорією є моральна відповідальність людини за її дії, зокрема і за глобальні наслідки науково-технічного прогресу.

«Яка технологія нам потрібна? – запитує у своїй праці «Етика у століття технології» вчений-богослов Іен Бар бур, – відповідь залежить від наших ціннісних пріоритетів і наших уявлень про хороше життя. Теперішні кризи природних ресурсів і навколишнього середовища відображають наші погляди на життя і суспільство. Величезний вклад в етику поваги до всього живого мала б внести біблейська традиція, оскільки вона передбачає створений Богом порядок. Окрім того, ця традиція передбачає інші форми задоволення особистої необхідності і реалізації можливостей – більш бережливе і менш витратне» [9, с. 16].

Під впливом реалій сучасного суспільства та загроз модернізується християнське віровчення у різних аспектах, відбуваються зміни у змісті релігійних концепцій, поглядів та діяльності християнських церков. Все це свідчить про поворот християнства до актуальних проблем людства, прагнення дати відповіді на важливі виклики епохи, серед яких екологічні питання. Такі тенденції відображаються у соціальному вченні християнських церков.

Екологічні аспекти християнського соціального вчення є предметом безпосереднього чи опосередкованого розгляду чималого кола

дослідників, зокрема американських вчених Б. Коммонера, У. Дугласа, польських – Ю. Банька, Ю. Александровича, Л. Захера, німецьких – Ф. Барнаби, А. Шмідта, французького Ф. Сен-Марка, та українських А. Герасимчука, Т. Борозенця, М. Стадника. Дослідники аналізували різні аспекти взаємовідношення християнства та екології.

Виклад матеріалу християнські церкви, релігійні діячі, теологи залучаються до осмислення екологічних проблем, звертаючись до Священного Писання з ціллю обґрунтування необхідності формування належного ставлення до навколишнього середовища. Існують суперечливі погляди щодо питання ставлення людини до природи, яке висвітлюється у Біблії. У історії інтелектуальної думки існували спроби критики християнства, як релігії, що створила підґрунтя для споживацького відношення до природи.

Предметом звинувачення християнства виступає цитата: «плодіть-ся та розмножуйтесь, та наповнюйте землю, та володійте нею, та владарюйте над рибами морськими та над звірами...» [Бут. 1:28]. Саме у цих рядках Святого Письма критики бачать право людини панувати над природою, наслідком чого стала екологічна катастрофа. Проте дедалі більше мислителів пропонують дещо інше розуміння даного положення та віднаходять у Біблії природоохоронні аспекти. Підтвердити це можна думками професора Люблінського католицького університету Б. Юрчика, який стверджує, що вже перша «заповідь», яку людина отримала в раю від Бога, носила «екологічний характер» і стосувалася «його присутності в природному середовищі» [13, с. 15]. Теолог в даному випадку має на увазі звернення Бога до створених ним Адама і Єви: «Плодіться і розмножуйтесь, і наповнюйте землю, і володійте нею, і пануйте над рибами морськими, і над птахами небесними, і над кожним плазуючим живим на землі. І сказав Бог: Оце дав Я вам усю ярину, що розсіває насіння, що на всій землі, і кожне дерево, що на ньому плід деревний, що воно розсіває насіння: вам це буде в їжу» [Бут. 1, 28–29]. Отже, тут прослідковується необхідність трактувати людину і природне середовище в їх єдності і взаємозалежності один від одного, оскільки, не піклуючись про природу людина прирікла б себе на голод. Владарювання над природою слід розглядати у цьому випадку як дбайливе опікуєнство, турботливе піклування за тим творінням Божим, яке було довірено людям. Тобто настанова «володійте та владарюйте» не є джерелом споживацького ставлення до природи, що сприяло виникненню екологічної кризи.

У своїй праці «Християнський вимір екологічних проблем» професор А. Герасимчук зауважує: «Поштовхом для заперечення христия-

янством концепції довкілля, яка базується на екоцентризмі і біоцентризмі, став той факт, що ця теорія пропонує ліквідувати онтологічну і аксіологічну різницю між людьми й іншими живими істотами, розглядаючи біосферу як біотичну єдність, недиференційовану за цінністю. Таким чином, вища відповідальність людини може бути скасована на користь егалітарного уявлення про «гідність» всіх живих істот» [1, с. 62]. І справді, справедливо наголошують теологи, що всебічне аналітичне вивчення довкілля, запобігає утилітаристському зведенню природи до звичайного об'єкта маніпуляцій та маргінесових експлуатацій. Водночас, продовжують теологи, не слід абсолютизувати природу і вивищувати її цінність порівняно з цінністю людської особи, бо якщо ми підемо по такому шляху, це може призвести до обоження землі, що характерно до деяких екологічних рухів [1, с. 63].

Людина згідно з біблійним текстом відрізняється від інших створінь тим, що була створена «за Образом Божим». Відповідно до цього Творець поставив її відповідати за Землю, справа її «обробляти і зберігати» землю. На відміну від інших живих істот, людина є відповідальною за те, що відбувається. Тому людина є «домоправителем» планети і наділяється правами й обов'язками підзвітного Богу керуючого.

Дуже цікаву думку з приводу трактування екології та природного середовища в католицизмі висловлює німецький теолог А. Ауер. Він порівнює екологію з вченням про «будинок», котрий є світом; оскільки ця наука розвивається людиною заради спасіння людини, то предметом її вивчення повинні стати умови перебування людини в цьому «домі».

Відповідно до сучасної католицької концепції, «будинок» не просто дано людині Творцем, а для довготривалої цивілізованої діяльності з розумного використання природного середовища. На жаль, своєю необдуманною активністю людина викликала безліч негативних наслідків. Збагачуючи природне середовище багатьма неіснуючими в природі речами, вона позбавила її початкової гармонії і необхідних елементів для життя: чистої води, свіжого повітря, доброго ґрунту і т. д. Зазначені ж «елементи» обумовлюють нормальне життя людини як виду, якість існування його на Землі. Саме в цьому контексті Папа Іван Павло II говорить про «страждання Землі», котрі в кінцевому результаті переростають в страждання людини; екологічна проблема в даному випадку стає етичною і виступає як «величезний виклик для моралістів» [8, с. 75].

У багатьох частинах Святого Письма прослідковується повага та любов до природи: як творіння Господа «Кожне Боже творіння є добре» [1

Тим. 4:4]; як захоплення та милування нею «Подивіться на польові лілеї, як зростають вони, – не працюють, ані не прядуть. А Я вам кажу, що й сам Соломон у всій славі своїй не вдягався отак, як одна з них» [Мф. 6:28–29]. Природа з біблійської точки зору цінна сама по собі. Вона має божественну цінність, а звідси – повинно бути й відповідне ставлення до неї. Тому людство і відповідальне за неї перед Богом.

У Біблії також можна віднайти моральну основу для формування екологічної культури – вважає А. Герасимчук, – адже базовими категоріями християнської етики виступають «любов» і «відповідальність». Християнські церкви, релігійні діячі та віруючі, всі, хто вивчає і пропагує біблійні життєві принципи, можуть сприяти поширенню екологічної етики [1, с. 37].

Папа Іван Павло II показуючи свою прихильність до ідеї духовної рівноправності людини та природи, називає Франциска Ассізьського покровителем екологів. Він своїми ідеями та способом життя став втіленням любові до природи та всього живого.

Католицькі богослови, аналізуючи виникнення екологічних проблем, намагаються дослідити їх причини і знайти правильні рішення для їх вирішення.

Першим, хто звертає погляд Церкви на проблему взаємостосунків світу і людини стає Папа Іван XXIII у своїй енцикліці «*Mater et Magistra*». У цьому документі Папа, на відміну від своїх попередників, не тільки по-новому оцінив ситуацію, що змінилася, але намагається переглянути загальні принципи вивчення природи і суспільства, особистості та її діяльності. Кредо Папи Івана XXIII виглядало так: «Розвиток громадського життя жодним чином не здійснюється під натиском деяких сліпих сил природи. Воно є результатом діяльності людей, вільних і за природою речей які несуть відповідальність за свої вчинки» [4, с. 38]. Тобто Папа Іван XXIII – і наголошує на постійній відповідальності людини за всі свої вчинки, котрі є виявом людської волі.

Проблема загрози людським цінностям з боку науки і техніки отримує подальший розвиток в період понтифікату Папи Івана Павла II. «Сучасній людині, – читаємо ми в першій енцикліці Папи «*Redemptor Hominis*», – постійно загрожує те, що є його твором, результатом праці його рук, думок, прагнення до свободи. Плоди цієї різноманітної діяльності людини не тільки і не стільки схильні відчуженню у тому сенсі, що відбираються у виробника, скільки – принаймні частково – побічно і безпосередньо за своїми результатами спрямовані проти людини» [7, с. 15].

Ідея загрози знищення людини власними винаходами виразно простежується у енцикліках Іоанна XXIII «*Mater et Magistra*» і «*Pacem in Terris*», але в ще більшій мірі – у всіх соціальних енцикліках Івана Павла II. Питання екологічної кризи як результату науково-технічного прогресу продовжують підніматися в працях Папи Павла VI. «У сучасному світі, – наголошує Папа, – можна спостерігати такі зміни, які є згубним і разом з тим несподіваним наслідком діяльності людини. Несподівано людина усвідомлює, що в результаті необдуманого використання природи можлива небезпека її знищення, і в підсумку – знищення самої людини» [5]. Мотив загрози людському середовищу в результаті суцільної індустріалізації прослідковується в енцикліках Івана Павла II. Сучасна людина губить, егоїстично використовує природу, «в той час як Творець бажав, – наголошується в енцикліці «*Redemptor Hominis*», – щоб людина покликана спілкуватися з природою як її розумний пан і охоронець, а не абсолютний експлуататор» [7, с. 43].

«Нерідко людина забуває про інше призначення свого природного середовища, крім того, яке служить цілям тлінного життя і споживання, – зазначає в цьому зв'язку Іван Павло II в енцикліці «*Redemptor Hominis*» [7, с. 44]. Розвиток ж техніки і обумовлене ним розвиток сучасної цивілізації вимагають відповідного пропорційного розвитку моральності та етики. У той же час розвиток останньої, на жаль, постійно відстає від розвитку техніки. Папа Іван Павло II відіграв визначну роль у процесі Аджорнаменто та розвитку соціальної доктрини католицької церкви. Екологічним проблемам сучасності присвячена його праця «Екологічна криза: спільна відповідальність». У ній Папа описує загрозливі тенденції сучасного суспільства, соціальну несправедливість, відсутність належної поваги до природи, грабунок природних ресурсів та погіршення стану навколишнього середовища. Папа Іван Павло II наголошував на глибокій моральній кризі, одним із сумних наслідків якої є знищення природи. Моральний і духовний розвиток не відповідають науково-технічному прогресу, це є основною причиною порушення рівноваги між людиною й навколишнім середовищем. Іван Павло II пише, що «часто інтереси промисловості виявляються пріоритетними в порівнянні із благом робітників, а інтереси економіки – у порівнянні із благом цілих народів... Також виявляється зруйнованим тонкий екологічний баланс, до чого приводить безконтрольне знищення тваринного й рослинного життя, або невтримна експлуатація природних ресурсів. Усе це, нехай навіть і здійснюване в ім'я прогресу й блага людства, у підсумку обернеться людству одними лихами» [11, с. 39].

У енциклопедії «Сотий рік» Папа Іван Павло II звертається з проханням до людей – «Проаналізувати своє суспільне буття і уважно придивитися до екології своїх власних душ: чи все там гаразд і чи все відповідає високій місії людини в цьому світі?» [10, с. 59]. Справді, дуже важливо, щоб людина зрозуміла свою місію тут на землі і зробила правильний вибір, бо як говорить Папа Іван Павло II в енциклопедії «Veritatis splendor»: «... у самих своїх біблійних основах підтверджує важливість фундаментального вибору, який визначає якість морального життя і спонукає свободу прийняти радикальні зобов'язання стосовно Бога. Це питання стосується рішення віри, послуху віри, яким людина цілісно і свобідно вручає себе об'явленому Богові, віддаючи Йому повну повинність ума і волі. Така віра, чинна любов'ю впливає із самої суті людини, з її серця, вона покликана приносити плід праці» [6, с. 67].

В енциклопедії Папи Івана Павла II «Evangelium Vitae» висвітлює проблему людської відповідальності і пише, що «людина покликана порати сад землі і доглядати його. В особливий спосіб вона відповідальна за середовище життя (тобто за всю землю, яка з волі Бога має слугувати гідності особи і її життю), відповідальна не лише перед сутністю, але й перед прийдешніми поколіннями. В цьому і полягає екологічна проблема в усіх її аспектах – від захисту природних «сфер проживання» різних видів тварин і розмаїтих форм життя до «екології людини». Шлях до такого її розв'язання, яке б зберігало кожне життя, вказуючи етичні засади, ясно і рішуче викладені на сторінках Біблії. По суті, панування, надане Творцем людині, не означає абсолютної влади; не може бути також мови про свободу «користування» і зловживання речами. Обмеження, яке від початку наклав на людину Творець і яке символізує виражене в забороні «споживати плід дерева» ясно вказує: у видимій природі ми підлягаємо не лише біологічним законам, але також і моральним, що їх не можна порушувати безкарно» [8, с. 7].

Моральне життя представляє собою належну відповідь на свобідну ініціативу, яка є виявом безмежної любові Бога. Це є відповідь любові на основоположну заповідь Книги Второзаконня: «Слухай, Ізраїлю, Господь Бог Наш, Господь єдиний. Любитимеш Господа, Бога Твого, Всім серцем твоїм, і всією душею твоєю, і всією силою твоєю. От ці слова, що я їх заповідаю сьогодні, мусять бути в твоєму серці. Ти накажеш про них твоїм сином...» [Втор. 6:4-7] Так моральне життя, яке виростає з дару незаслуженої любові Бога, покликане відображати його славу: «Для того, хто любить Бога, достатнім є подобатись тому, кого він любить, тому не можна шукати іншої нагороди – біль-

шої, ніж сама любов; бо любов походить від Бога, оскільки сам Бог є любов'ю» (Лев Великий).

Цитуючи слова із книги Ісуса, сина Сираха, II Ватиканський Собор пояснює зміст «правдивої свободи», яка є «особливою ознакою Божого образу» в людині: «Бо сподобалось Богові залишити людину в руці свого власного рішення, щоб вона добровільно шукала свого Творця, і, визнавши його, свobodно дійшла до свого повного, і блаженного вдосконалення» [2, с. 442]. Розмірковуючи над цим В. Шеремета пише: «Ці слова вказують на дивовижну глибину участі в Божому царюванні, до якого людина є покликана: вони показують, що влада людини в певному сенсі поширюється і на саму людину. Цей аспект постійно підкреслюється у богословських роздумах про людську свободу, яка розуміється в контексті і особливої царської гідності. Наприклад святий Григорій Ніський пише: «Душа проявляє свою царську гідність і велич... у тому, що вона не залежна і свobodна, єдиновласно володіє собою, керуючись власною волею. Тому людська природа створена, щоб мати владу над іншими сотворіннями, на подобу Володаря Вселенної: Вона була призначена стати живим образом, який бере участь у гідності та імені праобразу» [3, с. 8].

В. Шеремета стверджує, що «... не лиш світ, але й сама людина була довірена власній турботі та відповідальності. Бо «залишив його в руці власного рішення» [Сирах 14:15], щоб він шукав свого Творця і кроками своєї свobodної волі наближався до досконалості. Наблизитись до досконалості означає власними зусиллями будувати в собі цю досконалість. Бо так як людина управляє світом і формує його, керуючись власним розумом і волею, так вона, здійснюючи морально добрі вчинки, підтверджує і розвиває, та укріплює у собі подобу Бога» [3, с. 14].

На II Ватиканському соборі богослови застерігають людей від неправильного тлумачення приналежності земних благ. Є помилково вважати, що речі, які створені Богом не залежать від Нього, і що людина одноосiбно може користуватись ними. Такий споживацький підхід завдає не виправної шкоди не лише природі, але й людині, коли щодо неї застосовують такий самий підхід: «Без Бога Творця створіння перетворюється в ніщо... забуваючи про Бога, стає і незрозумілим саме творіння» [2, с. 456].

Папа Іван Павло II у зверненні до учасників міжнародної конференції в науковому центрі Еріче закликає науковців до «глибокої культурної зміни» перед лицем екологічних загроз. «Необхідною є розбудова солідарності, а також захист людського життя та свободи. Ворог, котрий сьогодні загрожує життю та прогресу народів, назива-

ється егоїзм, брак любові до ближнього, бажання влади в економічній, політичній та технічній сфері. Наукові цінності в процесі культурних змін мають бути стержнем для громадянського, морального та матеріального розвитку всіх людей та народів, які мають спільно, побратньому вирішувати проблеми планетарного масштабу» [3, с. 25]

Світ дарований Богом всім людям і кожній людині зокрема, і від кожного з нас залежить, яким ми віддамо Боже творіння його Творцю. Варта задуматись над тим вже сьогодні і почати втілювати в життя слова Творця, зверненні до нас... наповнюйте землю, та володійте нею, та владарюйте... [Бут. 1:28]

Католицька церква є відкритою для співпраці у галузі екології, завдяки своєму соціальному вченню, може сприяти формуванню екологічної свідомості та правильної поведінки людства.

Список використаних джерел:

1. Герасимчук А. Християнський вимір екологічних проблем / Герасимчук А., Вітюк І., Мельничук В. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І.Франка, 2011. – 230 с.
2. Документи Другого Ватиканського собору. – Л.: Свічадо, 1996. – 760 с.
3. Екологічне вчення церкви. Папа Іван Павло II на тему створіння та екології / Переклад з нім. В. Шеремета. – Івано-Франківськ, 2006 – 100 с.
4. Енцикліка Папи Івана XXIII «Mater et Magistra». – Л.: В-во УКУ, 2008. – 60 с.
5. Енцикліка Папи Павла VI «Populorum Progressio» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dyvensvit.org/library/101909.html>
6. Енцикліка Папи Івана Павла II «Veritatis splendor». – Л.: Місіонер, 2008. – 80 с.
7. Енцикліка Папи Івана Павла II «Redemptor Hominis». – Л.: Місіонер, 2008. – 76 с.
8. Енцикліка Папи Івана Павла II «Evangelium Vitae». – Л.: Місіонер, 2008. – 96 с.
9. Бабур Іен. Етика в век технологи. М.: В-во Библейско-Богословский институт св. апостола Андрея, 2001. – 380 с.
10. Кучерявий В. Церква і соціальні проблеми. Енцикліка «Сотий рік». – Л., 1993. – 552 с.
11. Иоанн Павел II. Экологический кризис: общая ответственность // Постижение экологической теологии / Борейко В. Е. – К.: Киевский эколого-культурный центр, 2003. – С. 114.
12. Святе Письмо. – К.: Українське біблійне товариство, 2003. – 1375 с.
13. Jurczyk B. Ekologiczne wezwanie dla refleksji moralnej // Roczniki teologiczno-kanoniczne. – Lublin, 1990. – Т. 34. – з. 3. – S. 74.
14. Jan Pavel II. Pokoj z Bogiem Stworca – pokoj z calym stworzeniem: Orodzie na XXIII Swiatowy Dzień Pokoju. – S. 5.